

Ljudevit Plačko

XI. KONGRES ZA SOCIOLOGIJU RELIGIJE

Opatija 20—23. rujna 1971.

Ovaj, kao i druge kongrese za sociologiju religije organiziralo je Međunarodno društvo za sociologiju religije, čiji je generalni tajnik Francuz Pierre Verscheure. Budući da se kongres održavao kod nas, suorganizatori su bili »Kršćanska sadašnjost« i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Odaziv za taj susret bio je velik, veći negoli za ijedan dosadašnji skup te vrste. Prema službenom popisu prisutnih ovom je skupu prisustvovalo 211 osoba. *Iz Evrope 193:* Jugoslavija 78, Francuska 26, Italija 24, Belgija 20, Austrija i Španjolska po 9, SR Njemačka 6, Engleska i Poljska po 5, Holandija 4, Grčka 3, te Irska, Mađarska i Škotska po 1. *Iz Sjeverne Amerike* bilo je prisutno 10 osoba, i to po 5 iz Kanade i SAD. 5 učesnika bilo je s područja *Afrike:* Južnoafrička Republika 2, Kenija, Obala Stonove Kosti, Rodezija po 1. Iz čitave goleme *Azije* bio je samo 1, i to iz Japana, te po jedan iz *Australije* i iz *Južne Amerike* (Brazil).

Opće informacije. Zajedničke sjednice kongresa održavale su se u novoj velikoj kongresnoj dvorani hotela Adriatic, u kojem je većina učesnika i odsjela. Za pojedina priopćenja stajale su na raspolaganju i neke manje dvorane. Simultano prevođenje nije funkcioniralo besprijekorno, ali je bilo od velike koristi za mnoge koji nisu mogli izravno pratiti govornika.

Referati su bili već prije štampani u posebnoj knjizi, izdanju CISR-a, (Conférence Internationale de Sociologie Religieuse) i razaslani su svima koji su se prijavili. Zbog pomanjkanja vremena oni nisu bili izneseni pred skup u čitavoj svojoj opširnosti. Za jednu plenarnu sjednicu bila su uvijek predviđena 4—5 referata, grupirani prema sadržaju, a jedan je od unaprijed određenih izvjestitelja ukratko iznio njihov sadržaj s kritičkim primjedbama. Poslije tako kratko prikazanih referata, njihovi su autori mogli odmah odgovoriti na kritičke primjedbe izvjestitelja ili dodati još koju napomenu ili tumačenje. Napokon su učesnici iznosili svoje primjedbe, a autori su, prema potrebi, davali svoja tumačenja i objašnjenja.

Kod tako velikog broja učesnika nije se moglo očekivati da će doći do iscrpne rasprave o nekom specifičnom problemu, nego se čitavo raspravljanje kretalo u smjeru informacija. Svatko, tko je htio, mogao je kratko iznijeti svoje mišljenje, ali se nije išlo za tim da se stvari »riješé«, ili da se u raspravi ide »do kraja«. A i sam predmet raspravljanja nije bio pogodan da se previše ostaje na jednoj točki.

Sociologija religije je, naime, razmjerno mlada znanost (kod nas je još u povojima), a religija i religioznost nisu, po sebi tako pristupačni objekti pozitivno-empirijskog istraživanja da bi se u njima tim empirijskim pristupom moglo do kraja sve objasniti i rasvijetliti. (A u kojoj je znanosti to moguće?!) Iako je takvo »ostavljanje u zraku« neke oneraspoložilo, ipak je, čini mi se, i to bolje nego pošto-poto forsirati da se dođe do jasnoće i ondje gdje je nema.

Sociologija proučava religioznost ukoliko je ona društvena pojava, pojava zajednička mnogima. Ona pokušava pronaći ekonomsko-društvene i idejne razloge i uzroke koji su djelovali da se baš jedan određeni tip religioznosti više proširio u jednom negoli u drugom dijelu svijeta. Raznim metodama znanstvenog istraživanja, među koje ne spadaju samo statističke metode, sociologija je postigla i zapažene uspjehe. Njezin je pristup religiji samo jedan od pristupa, koji otkriva u njoj nešto što ne otkriva ni teologija, ni filozofija — otkriva društvenu dimenziju religije i religioznosti, u koju spada i njihova društveno-ekonomska uvjetovanost u vremenu u kojem su se realizirale, i njihov utjecaj na društveni život.

Čitajući referate i slušajući rasprave na kongresu, vidjeli smo da se suvremena sociologija religije usredotočila uglavnom na utvrđivanje činjeničnog stanja, na tipologiziranje suvremene religioznosti i na traženje, najčešće, društveno-ekonomskih uzroka za takvo stanje. Time se ne isključuju utjecaji pojedinih ličnosti ideologija ili milosni element o kojem govori teologija.

Jedan od prigovora suvremenoj sociologiji religije bio je što (kako se čini) današnji sociolozi promatraju religiju samo kao pasivni element (kao ovisnu varijablu), dok uglavnom ispuštaju iz vida religiju kao aktivnog činioca u društvu, kao jedan od elemenata koji utječe na društveno-ekonomske promjene, a ne samo da je ovisan od njih. Stariji su sociolozi, kao na primjer Max Weber, (1864—1920), Ernst Troeltsch (1865—1923), Richard Tawneys (1880—1949), vidjeli u religiji veću društvenu silu negoli današnji. Pa i sam K. Marx nije gledao na religiju samo kao na posredni odraz baze, nego je i te kako priznavao i njen povratni utjecaj na bazu. Diskutant koji je na kongresu iznio taj prigovor današnjoj sociologiji religije sigurno je bio uvjeren da religija vrši i danas znatan utjecaj na društvo. Međutim, nisu svi toga mišljenja, a to se vidjelo i iz nekih odgovara u kojima je došlo do izražaja priznavanje činjenice da sociologija religije promatra religiju danas mnogo više kao pasivni element, ali to je zbog toga što je vidljivost religije danas mnogo više pod utjecajem društva nego što bi ona imala utjecaj na njegov dalji razvoj. Čini se da ta tvrdnja sadržava znatan dio istine.

Drugi opći prigovor današnjoj sociologiji religije, a onda općenito i sociologiji, bio je manjak akcije. Prigovaralo se da je današnja sociologija (religije) postala apstraktna, daleka od života i da ne poduzima ništa da točno ispitane i izanalizirane slabe strane društvenog (i religioznog) života poboljša. — Tim je prigovorom potaknuta rasprava stara 100 godina, tj. mora li sociologija biti društveno angažirana ili ne. — Da li je zadaća sociologije samo postavljanje solidne dijagnoze ili bi ona morala misliti na terapiju? Postavi li se to pitanje izričito i za sociologiju religije, ono bi izgledalo ovako: mora li sociologija religije ukazivati i na ono što se mora poduzeti, raditi...? — Ali, odmah se nastavlja i pitanje u kojem smjeru raditi? Da li tako da se nastoji popraviti religiozna situacija ili tako da se religija pokuša istisnuti iz društva i iz svijesti pojedinaca?

Angažiranost bi nužno rušila jedinstvo sociologije (religije). Bilo bi toliko sociologija koliko ima ideologija i toliko sociologija religije koliko ima različitih stavova prema religiji.

Jasno je da akcija, život, praksa utječu na našu spoznaju i omogućavaju nam da bolje shvatimo stvarnu situaciju, pogotovo kompliciranu društvenu i religioznu stvarnost, ali teoretski je moguće odijeliti normativne od pozitivnih tvrdnji i moguće je isključiti sudove vrijednosti iz sociologije kao znanosti.

Time se ne misli reći da je puka analiza dovoljna za život ili da se znanstveni radnik ne bi smio na društvenom i religioznom planu založiti za ono što mu se čini boljim, nego, jednostavno, da on mora znati razlikovati između pozitivne i normativne znanosti, te sebe kao znanstvenog ili društvenog radnika.

Treća od općih primjedbi na sociologiju religije bila je iznesena posljednjeg dana, a mogla bi se formulirati kao zanemarivanje idejnog elementa u društvu. Sociološka istraživanja, pa i na području religije, često pronađu znatne razlike u načinu života, u mišljenju i u stavovima . . . Danas se nastoji gotovo isključivo sve te razlike protumačiti različitim realnim faktorima, ekonomsko-biološko-društvenim, i ne pokušava se dovoljno prodrijeti u idejne uvjetovanosti razlika u društvenom životu. Trebalo bi potražiti, koliko je to moguće, sve, a ne samo »materijalne« pretpostavke za različitost mišljenja i stavova.

Čini se da se sociolozi, pa i sociolozi religije, boje razlike u idejama i u stavovima tumačiti nekim drugim općenitijim idejama jer im se to čini neke vrsti *circulus vitiosus*. Mislim da to ne mora biti, jer se želi protumačiti odakle *različitost* u idejama i stavovima, ona može i te kako biti uvjetovana ne samo »materijalnim«, nego i idejnim elementima, a ne pita se općenito odakle potječu ideje ili stavovi. To je posljednje pitanje čisto filozofsko pitanje i po sebi ne spada u sociologiju.

Dakle zahtjev da se u tumačenje različitih društvenih pojava unese i idejni element niječe svaki monizam (materijalni i idejni) i u sociologiji, i tvrdi da su i društveni fenomeni, bili oni više materijalno ili više idejno satkani, uvijek zapravo rezultat dvaju elemenata, materije i ideje, kao i svijet. Dakle, zastupa se neki društveni dualizam, jer se uz materijalni elemenat naglašava u isto vrijeme i važnost idejnog.

Međutim, sasvim je razumljivo da se sociolozi mnogo više koncentriraju da otkriju »materijalne« komponente i uzroke društvenih fenomena jer je njih lakše otkriti i pozitivno mjeriti nego li idejne. U tom smislu bi gore izneseni prigovor suvremenoj sociologiji religije bio prigovor liniji manjeg otpora.

Uza sve te opće slabosti i ograničenja koja su došla do izražaja na sastanku u Opatiji sociologija religije učinila je mnogo za razumijevanje religioznog fenomena u svijetu, otkrivši u njemu elemenat društveno-ekonomske uvjetovanosti kao i njezine uloge u ovozemnom ljudskom životu, ne niječući, nego jednostavno apstrahirajući, od svih onih elemenata koji se još u njemu nalaze, a koje sa svog stanovišta analiziraju teologija, filozofija, psihologija, etnologija i druge znanosti. Bila je izražena i želja za jednim sastankom na kojem bi se cjelokupnije i sveobuhvatnije analizirao fenomen religije i religioznosti, ali nije tako jednostavno organizirati takav skup. On bi bez sumnje isključio neke slabe strane jednostranog pristupa problemu religioznosti.